

Katarzyna Stankiewicz, Alicja Zbierzchowska

Dwa przypadki wydarzeń niepunktualnych w życiu kobiety - przedwczesne rozpoczęcie i zakończenie macierzyństwa : analiza teoretyczna

Niepełnosprawność nr 15, 111-122

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Stankiewicz, Alicja Zbierzchowska
Uniwersytet Gdański

Dwa przypadki wydarzeń niepunktualnych w życiu kobiety – przedwczesne rozpoczęcie i zakończenie macierzyństwa. Analiza teoretyczna

Premature start and premature finish of motherhood
Two cases of unpunctual events in a woman's life

In the article we analyze two apparently different and distant events in a woman's life: premature becoming mother and the experience of early death of a baby. The experience of losing a child we limit to the situation of miscarriage and perinatal mortality. The experience of premature becoming mother by teenagers and the experience of a baby's death by adult women are treated as unique types of motherhood. Both experiences we can find as unusual, but natural. They derange functioning of women and their happening is unusual and unexpected in the family's circle. Our goal is to look at the experience from the perspective of women, using a common theoretical plan. This plan allows to show similarities and differences in the situation of both experiences of unpunctual motherhood, both at the level of an individual as well as society. The results of the analysis and lessons learned on the basis of requests allow understanding of the specificity of the specific types of motherhood. Consequently, they raise awareness on the situation of these women and draw attention to the need of supporting teenage mothers and women who have lost a child.

Słowa kluczowe: macierzyństwo, niedojrzałe macierzyństwo, nastoletnie matki, utrata dziecka, niepunktualne wydarzenia

Keywords: motherhood, premature motherhood, teenage mothers, losing a child, unpunctual events

Wprowadzenie

Doświadczenie zbyt wczesnego rozpoczęcia macierzyństwa, jak i straty dziecka można uznać za nietypowe, zaburzające naturalny rytm rozwoju kobiety, jej funkcjonowania w związku czy cykl życia rodziny. Wczesne zostanie matką oraz doświadczenie przez kobietę śmierci dziecka traktujemy jako wyjątkowe rodzaje

macierzyństwa, istotne z perspektywy naukowej, jak też społecznej. Jak zauważamy, rzadko stają się one tematem rozważań naukowych i poszukiwań badawczych, a jednocześnie są prawie nieobecne w dyskursie publicznym i medialnym.

W artykule podejmujemy się analizy tych dwóch (pozornie) różnych i odległych wydarzeń w życiu kobiety: przedwczesnego zostania matką w przypadku nastolatki oraz straty dziecka, którą ograniczamy na użytek naszych rozważań do sytuacji poronienia oraz śmierci okołoporodowej. Naszym celem jest przyjrzenie się tym doświadczeniom z perspektywy kobiety, z wykorzystaniem wspólnej płaszczyzny teoretycznej, która pozwala uwidocznic podobieństwa i różnice w sytuacji obu grup matek oraz ich wyjątkowego doświadczenia macierzyństwa zarówno na poziomie jednostkowym, jak i społecznym. Wyniki analizy i wyciągnięte na jej podstawie wnioski mają umożliwić zrozumienie specyfiki wyróżnionych typów macierzyństwa oraz zwrócić uwagę na potrzebę udzielania wsparcia nastoletnim matkom oraz kobietom, które utraciły dziecko, w radzeniu sobie z nietypowym macierzyństwem oraz uwrażliwić na sytuację tych kobiet.

Dwa typy macierzyństwa – nastoletnie i utracone

Przez **nastoletnie matki** rozumiemy kobiety, które zostały matkami do 19 roku życia włącznie. Ze względu na różnice prawne i psychiczne w tej grupie należy wyraźnie wyodrębnić niepełnoletnie matki, a więc dziewczęta, które zaszły w ciążę i urodziły dziecko przed ukończeniem 18 roku życia. Spośród wszystkich urodzonych dzieci w Polsce w 2012 r. 4% miało matki nastolatki, co stanowiło liczbę 15 704 kobiet. Przy czym prawie 24% z nich (prawie 4 tys.) to matki niepełnoletnie¹. Szczegółowa analiza danych demograficznych w Polsce pokazuje, że od 2006 r. natężenie urodzeń wśród tych ostatnich – najmłodszych niepełnoletnich dziewcząt niebezpiecznie wzrasta [Szukalski 2011, s. 15]².

Nastoletnia (a tym bardziej niepełnoletnia) matka ze względu na młody wiek nie jest przygotowana do macierzyństwa. Dotychczasowe badania wielu autorów zainteresowanych tą tematyką wskazują, że nastoletnie matki charakteryzują się często nie tylko niskimi zasobami wynikającymi z własnej niedojrzałości psychospołecznej, ale również niskim kapitałem ekonomicznym i społecznym. W rezultacie splotu wielu niekorzystnych czynników matki te doświadczają zwykle negatywnych konsekwencji wczesnego macierzyństwa, jak: przerwanie lub odroczenie w eduka-

¹ *Rocznik Demograficzny 2012*, tab. 70, GUS, Warszawa 2013, s. 308, www.stat.gov.pl [dostęp: 10.01.2014].

² Zdaniem Piotra Szukalskiego „im młodsza grupa wieku (wśród nastolatek), tym większy wzrost płodności”. W efekcie płodność wśród piętnastolatek w 2009 r. była o 81% wyższa niż w 2002 r., szesnastolatek o 48,4%, a osiemnastolatek tylko o 7,4%.

cji, ubożenie lub życie w biedzie, rozpad związku z ojcem dziecka, doświadczenie samotnego macierzyństwa, skracanie czasu młodości itp. [Więclawska 2005; Bidzan 2007; Skowrońska-Zbierchowska 2010].

Z drugiej strony, podobnie jak dorosłe kobiety, nastolatki mogą czerpać radość z macierzyństwa, sprawowania opieki i wychowywania dziecka. Czasami to właśnie przedwczesna (zwykle nieplanowana) ciąża i narodziny dziecka nadają sens życiu nastoletniej dziewczyny, stają się motorem do rozwoju i pokonywania wyzwań. Zatem z perspektywy lat doświadczenie wczesnego macierzyństwa może być ocenione jako życiowy sukces czy wykorzystana szansa. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy młoda matka otrzyma wsparcie od bliskich osób [Skowrońska, za: Muszyński, Sikora 2008].

Drugi z omawianych przypadków jest jeszcze rzadziej podejmowany w pracach współczesnych badaczy [Herbert 2005; Krakowiak 2007; Sanders 2001; Badura-Madej 1996]. Interesuje nas przede wszystkim **strata dziecka** w wyniku poronienia oraz śmierci okołoporodowej, ze względu na skalę tego zjawiska [Krakowiak 2007; Barton-Smoczyńska 2010, s. 109]³, jak również specyfikę doświadczenia z perspektywy macierzyństwa, polegającą na braku lub ograniczeniu kontaktu z dzieckiem, niemożliwości realizacji zadań przypisanych matce i wynikającym z tego koncentrowaniu się kobiety na wyobrażeniach o nim. Szczególnie poronienie jest sytuacją doświadczaną przez wiele kobiet, które podlega społecznej tabuizacji [Barton-Smoczyńska 2010, s. 110], co dodatkowo utrudnia matkom radzenie sobie z żalobą po śmierci dziecka i dalsze funkcjonowanie w rolach rodzinnych.

W obu przypadkach zarówno w sytuacji poronienia, jak i śmierci okołoporodowej, mamy do czynienia niejako z macierzyństwem „niezrealizowanym”, „niepełnionym”. Na obraz dziecka składają się przede wszystkim wyobrażenia rodziców. Postrzeganie roli matki opiera się również głównie na oczekiwaniach i projekcjach kobiety [Krakowiak 2007]. Strata jest tym dotkliwsza, im bardziej oczekiwane było dziecko oraz im więcej konkretnych oczekiwań i wyobrażeń wiązała matka z jego narodzinami. Śmierć dziecka otwiera na doświadczenie macierzyństwa, pozwala niejako „dojrzewać do niego”.

Oba te wydarzenia w życiu kobiety, przedwczesne zostanie matką oraz stratę dziecka, można rozpatrywać, sięgając do wspólnych kontekstów teoretycznych, pozwalających opisać te doświadczenia, uporządkować spostrzeżenia i refleksje. Takie podejście stanowić może punkt wyjścia dla rekomendacji praktycznych, które – mimo różnic między przypadkami – mogą być zbliżone. Zestawienie tych

³ Dotyczy to w szczególności poronień, które stanowią zjawisko powszechne i przypadają statystycznie na co czwartą ciążę. Obecnie śmierć dziecka w okresie okołoporodowym stanowi około 0,5% w stosunku do całkowitej liczby urodzeń. Ponad połowa strat dotyczy pierwszych 7 dni życia noworodka. Por. dane GUS do roku 2012, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_podst_inf_o_rozwoju_dem_pl_do_2012.pdf [dostęp: 13.01.2013].

pozornie tak odległych typów macierzyństwa uwypukla znaczenie kontekstu społecznego dla przyjmowania przez nastolatki nowej roli oraz konstruktywnego przejścia przez proces żałoby w przypadku matek po stracie dziecka. Zwraca jednocześnie uwagę na potrzebę projektowania adekwatnego wsparcia dla tych matek i ich rodzin, w szczególności o charakterze profesjonalnym.

Analizowane typy macierzyństwa w świetle teorii zdarzeń krytycznych i niepunktualnych

Narodziny dziecka w życiu dorosłej osoby – zwłaszcza kobiety – w psychologii rozwojowej są opisywane jako **zadanie rozwojowe** lub **kryzys rozwojowy**, a więc jako sytuacje powszechnie doświadczane, przewidziane w toku rozwoju człowieka, w możliwym do przewidzenia czasie, wymagające przystosowania się, przeobrażeń i nabycia nowych kompetencji. Narodziny pierwszego dziecka i wejście w rolę rodziców Robert J. Havighurst czy B.M. Newman i P.R. Newman traktują jako jedno z zadań rozwojowych, przypadające na okres wczesnej dorosłości [Havighurst 1953; B.M. Newman, P.R. Newman 1979, s. 17–21]. Najnowsze badania pokazują, że granice wiekowe realizacji tego zadania coraz bardziej się przesuwają [Farnicka 2011; Liberska, Malin 2011, s. 97–120], co potwierdzają również dane demograficzne⁴. Stąd też w obecnych czasach i naszej kulturze nie jest normą, gdy dziecko rodzi nastoletnia, a tym bardziej niepełnoletnia dziewczyna. W tym okresie adolescencji młodzież nastawiona jest na kształtowanie swojej tożsamości, nie zaś na tworzenie stałego związku ani tym bardziej pełnienie ról rodzicielskich. Koncepcja wydarzeń rozwojowych zdecydowanie nie pasuje do sytuacji straty dziecka, która w żaden sposób nie jest wydarzeniem przewidywalnym w życiu człowieka, a tym bardziej wpisanym w jego rozwój.

Analizowane typy wydarzeń są niewątpliwie niecodzienne i przelomowe dla osób je doświadczających. W psychologii tego wydarzenia są określane mianem **zdarzeń krytycznych** [Sęk 1991; Adamczak, Selye 1977; Holmes, Rahe 1967; Filipp 1990; Heszen-Niejodek, Ratajczak 1996; Adamczak 1992]⁵. Według Heleny Sęk – prekursorki tej tematyki w Polsce – zdarzenia krytyczne stanowią wzajemne oddziaływania na siebie podmiotu i otoczenia, które wywołują stan zwrotny, wymagający zmiany w życiu jednostki. Zmiana może być częściowa lub całkowita i dotyczyć jednego z trzech elementów: podmiotu, otoczenia lub relacji między otoczeniem a podmiotem. Przy czym nierzadko zdarzenia krytyczne wywołują

⁴ Por. *Rocznik Demograficzny 2011*, Tab. 76 (102), GUS, Warszawa 2012, s. 259; *Rocznik Demograficzny 2012*, tab. 70, Warszawa 2013, www.stat.gov.pl [dostęp: 10.01.2014].

⁵ Wśród zagranicznych badaczy problematyką zdarzeń krytycznych i stresu do tej pory zajmowali się m.in.: H. Selye, T.H. Holmes, R.H. Rahe, L. Sugarman oraz S.H. Filipp.

restrukturyzację na poziomie dwóch lub wszystkich wymienionych elementów. Krytyczne wydarzenia w życiu człowieka mogą mieć różną długość i znaczenie (pozytywne, negatywne lub ambiwalentne) i dotyczyć różnych sfer życia, zawsze jednak mają czasowo-przestrzenny charakter. W życiu konkretnej osoby będą więc to tylko niektóre, naprawdę wyjątkowe, znaczące dla niej wydarzenia, które w subiektywnym odczuciu można określić jako punkty zwrotne [Sęk 1991, s. 190 i n.].

Śmierć kogoś bliskiego, jak również narodziny dziecka już w latach 60. XX w. zostały przez psychologów uznane za jedno z najbardziej stresujących zdarzeń życiowych [Holmes, Rahe 1967, za: Sugarman 1986, s. 141–152; Kuryś 2010; Budzowska 2000]. Oba te wydarzenia (choć wywołują różne emocje) są bowiem dla jednostki znaczące, wymagające adaptacji do nowej sytuacji i wymuszające zmianę zachowań oraz nabycie nowych kompetencji. Tym bardziej wydaje się uzasadnione zastosowanie tej koncepcji do urodzenia dziecka przez nastolatkę oraz doświadczenia przez matkę śmierci dziecka.

Ciąża i urodzenie dziecka, a zatem wejście w rolę matki, wywołuje najczęściej u nastolatki uczucia negatywne lub ambiwalentne. Ma to związek przede wszystkim z ich młodym wiekiem, nieplanowaniem potomstwa oraz nieprzygotowaniem do macierzyństwa na poziomie emocjonalnym i społecznym, a w przypadku bardzo młodych dziewcząt (13–15-letnich) – również biologicznym. Jeśli nastoletnie matki podejmą się opieki nad dzieckiem, to ich dotychczasowe życie zmienia się diametralnie i nic już nie jest takie jak wcześniej. W tym miejscu warto podkreślić, że adaptacja do nowej roli w sytuacji braku zasobów jest dużo trudniejsza niż w przypadku dojrzałych rodziców.

Strata dziecka przez poronienie czy śmierć okołoporodową jest natomiast doświadczeniem szczególnie trudnym, wręcz traumatycznym dla doświadczającej go kobiety, mimo że nie wiąże się ze zmianą codziennego funkcjonowania rodziny i nie wymaga przyjmowania nowych ról czy też podejmowania dodatkowych zadań, jak w przypadku śmierci współmałżonka. W odróżnieniu od zajścia w ciążę i narodzin dziecka, które u nastolatki i jej bliskich mogą wywoływać różne uczucia, śmierci dziecka w życiu kobiety, niemal zawsze będzie wydarzeniem silnie negatywnym. Jest to wydarzenie łączące się z bardzo wysokim poziomem stresu, będące przyczyną diametralnej zmiany w życiu, jego dezorganizacji oraz dezaktualizacji dotychczasowych lub planowanych ról matki [Pilecka 2004, s. 190–195]. Powrót do stanu względnej równowagi zarówno w aspekcie fizycznym, psychicznym, jak i społecznym, wymaga dłuższego czasu. Konsekwencje straty dziecka, w dużej mierze, zależne od otrzymanego wsparcia oraz sposobu radzenia sobie z kryzysem i żałobą, znacząco oddziałują na przyszłość kobiet i ich rodzin.

Jak wykazano, oba omawiane przypadki niewątpliwie mogą być wydarzeniami krytycznymi w życiu kobiet, jednak teoria wydarzeń krytycznych wydaje się

niewystarczająca do ich pełnego opisu, nie uwzględnia bowiem tego co wspólne i specyficzne dla tych pozornie skrajnie odmiennych doświadczeń w życiu kobiety. Zarówno urodzenie dziecka przez nastoletnią dziewczynę, jak i strata potomstwa stanowią w życiu kobiety wydarzenie krytyczne, pojawiające się nieoczekiwanie, zwykle nieplanowane, przychodzące w nieodpowiednim, bo nierozwojowym czasie. Oba wydarzenia posiadają cechy zdarzenia niepunktualnego, o którym pisze Anna Brzezińska. Autorka niepunktualnymi nazywa wydarzenia występujące zbyt szybko czy też zbyt późno w stosunku do biologicznego rozwoju człowieka (zadań rozwojowych wpisanych w jego życie) [Brzezińska 2000, s. 234; Brzezińska 2003, s. 47–48]. Są to zatem znaczące wydarzenia w życiu człowieka, wymagające zmiany, które pojawiają się w nieodpowiednim czasie, nie są oczekiwane.

Śmierć dziecka i doświadczenie macierzyństwa utraconego (niezależnie od przyczyny straty) zawsze będzie nierozwojowe, niezgodne z naturalnym tokiem rozwoju człowieka. W przypadku straty dziecka niepunktualność zasadza się na wykroczeniu poza porządek natury – śmierć matki z reguły poprzedza śmierć dziecka, zaburzenie tego porządku możemy traktować jako szczególny typ niepunktualności. Natomiast urodzenie dziecka i przedwczesne wejście w rolę matki będą dla niepełnoletniej dziewczyny niepunktualne przede wszystkim w aspekcie psychicznym i społecznym, co warunkowane jest głównie kulturowo. W naszej kulturze normę stanowi rodzenie dzieci po osiągnięciu dojrzałości psychicznej i społecznej, co wiąże się ze znalezieniem partnera życiowego i osiągnięciem względnej stabilności ekonomicznej. Macierzyństwo bardzo młodych dziewcząt, poniżej 15 roku życia, jest również nierozwojowe pod względem biologicznym.

Omawiane typy macierzyństwa łączy zatem fakt, iż są to zdarzenia krytyczne, niepunktualne, nieoczekiwane, obarczone dużą dozą stresu i wywołujące silne, najczęściej negatywne emocje.

Macierzyństwo nastoletnie a utracone – próba porównania

Analiza macierzyństwa nastoletniego i po stracie dziecka na płaszczyźnie teorii zdarzeń krytycznych i niepunktualnych pokazuje ich specyfikę i istotę. Główne wnioski można opisać w odniesieniu do kilku aspektów: dezintegracji, temporalności i kontekstu społecznego.

Aspekt dezintegracji

Opisywane doświadczenia jako nieplanowane w życiu kobiety wywołują szok, lęk i rozpacz. Nastolatki po diagnozie ciąży często mają wrażenie, jakby całe

ich życie w jednej chwili uległo zmianie, z przerażeniem myślą o przyszłości. Uczuciom tym towarzyszy bezradność wobec wydarzenia, które nastąpiło w ich życiu wbrew im samym, jednak na skutek ich zachowania, wprowadzając chaos i burząc zastany porządek, zmuszając do wprowadzenia zmian w głównych sferach życia. Podobny chaos i poczucie bezradności wprowadza śmierć dziecka w sytuacji, gdy wszystko zostało przygotowane na jego przyjście i wszyscy z otoczenia rodziców byli powiadomieni o ciąży. Dla większości nastoletnich matek i kobiet po stracie jest to pierwsze tak znaczące doświadczenie utraty kontroli nad własnym życiem [Barton-Smoczyńska 2010, s. 110]. Pojawiają się nurtujące pytania: *Jak teraz żyć? Jak się zachować? Czy jestem już/jeszcze matką? Co powiedzą inni? Przecież moją ciążę widać* (w przypadku nastolatki) lub przeciwnie – *widać jej brak!* (w przypadku straty dziecka). Dezintegracja zachodzi bowiem na poziomie społecznym związanym z pełnionymi rolami, zadaniami, relacjami z innymi ludźmi, jak również na poziomie psychicznym – tożsamościowym, które są ze sobą powiązane. Opisywane wydarzenia będą wpływały bezpośrednio na kształtowanie się poczucia tożsamości kobiet, wywołując również jej dezintegrację. Nowa sytuacja i nowa rola wymagają zmiany postrzegania samej siebie, przewartościowania i poszukiwania nowej identyfikacji. Zmiany te nie zachodzą samoistnie, natychmiastowo i bezboleśnie.

Nastoletnie matki zwykle nie akceptują ciąży, nie utożsamiają się początkowo z rolą, którą przyszło im pełnić. Czasami wręcz całkowicie ją odrzucają, szczególnie na początku. Ich wiek, dotychczasowe zainteresowania, aktywność i fakt, że są dopiero na etapie gruntownego kształtowania swojej tożsamości nie ułatwiają im akceptacji roli matki i identyfikacji z nią. Zwykle dopiero narodziny dziecka i opieka nad nimi stopniowo umożliwiają uporządkowanie również na poziomie tożsamościowym swojego obrazu jako nastolatki-matki [Skowrońska-Zbierchowska 2010, s. 166–176].

Podobny proces ma miejsce w sytuacji poronienia lub śmierci dziecka. Kobieta, która akceptowała ciążę i oczekiwała narodzin dziecka, była gotowa do przyjęcia roli matki, stała się już matką we własnych oczach, ale także dla swoich bliskich i otoczenia, nagle zostaje pozbawiona możliwości pełnienia tej roli. Dezintegracja wynika również z biologicznego związku kobiety z dzieckiem. Podczas ciąży stanowi ono jej część, co możemy traktować bardzo dosłownie. Strata dziecka oznacza zatem dla matki częściową śmierć, utratę części siebie, co przekłada się na struktury tożsamościowe [Krakowiak 2007].

Zapanowanie nad chaosem, który w życiu kobiet zwykle początkowo wywołują opisywane wydarzenia, wymaga czasu. Stąd kolejny wyróżniony aspekt analizy macierzyństwa nastoletniego i utraconego – temporalny, nierozdzielnie połączony z aspektem dezintegracyjnym.

Aspekt temporalny

Temporalność widoczna jest już przy kategoryzacji opisywanych rodzajów doświadczeń jako niepunktualnych, czyli pojawiających się w nieodpowiednim rozwojowo czasie. Samo wydarzenie krytyczne według S.H. Filipp – rozumiane jako proces – rozciągnięte jest w czasie. Obejmuje przeszłość (antecedensy poprzedzające wydarzenie), terażniejszość (wystąpienie wydarzenia) i przyszłość (jego konsekwencje) [por. Filipp 1990; Teusz 2002, s. 9]. Przedwczesne narodziny czy śmierć dziecka – na co już zwróciliśmy uwagę – oddziałują zwłaszcza na terażniejszość i przyszłość kobiet-matek. Tu i teraz trzeba zająć się niemowlakiem, zrozumieć i zaspokoić jego potrzeby, co wymaga nowej organizacji życia, zmiany nawyków i uczenia się nowej roli. W drugim przypadku mamy do czynienia z terażniejszością bez dziecka w przestrzeni, gdzie było już dla niego przygotowane miejsce (pokoik, dziecięce rzeczy, ubranka itd.), w której trzeba żyć. Trzeba zmienić wizję przyszłości – z dzieckiem lub właśnie bez niego – w sytuacji, kiedy w wyobrażeniach kobiety już organizowały swój nowy rytm życia jako matki, bądź też same ciągle pełniły rolę dziecka. Na to wszystko nastolatka, która doświadcza przedwczesnej ciąży, jak również kobieta, która przeżywa śmierć swego dziecka, potrzebują czasu. Dla nastolatki jest to zwykle czas pierwszych miesięcy, a nawet lat życia dziecka wpisany jednocześnie w jej fazę adolescencji.

W przypadku kobiet po stracie dziecka ten czas dojrzewania stanowi żaloba, której długość jest mocno zindywidualizowana. Przyjmuje się, że jest to najdłużej trwająca żaloba po kimś bliskim, która może również nie zostać zamknięta. Przepracowanie bólu wymaga bowiem pogodzenia się ze stratą, której kobiety doświadczyły, a to nie jest proste. W opisywanym przypadku śmierci dziecka strata dotyczy bezpośrednio nie tylko dziecka, ale również przyszłości „osieroconej” kobiety, możliwości realizacji roli matki. W momencie poronienia czy śmierci noworodka, „odchodzą marzenia, nikną plany związane z przyszłością dziecka, z jej [matki] własnym macierzyństwem, z przyszłością rodziny” [Barton-Smoczyńska 2010, s. 74].

Paradoksalnie również w sytuacji ciąży i macierzyństwa nastolatki mamy do czynienia ze stratą. Nie chodzi oczywiście o dziecko narodzone, które stopniowo może przynosić, obok trudu, radość młodej mamie i jej bliskim, lecz tego „dziecka”, którym jeszcze „wczoraj” była nastoletnia dziewczyna, jej dziecięcej roli, w którą wpisana jest swoboda i brak odpowiedzialności. Przedwczesne matki tracą „terażniejszość” nastolatki i dotychczasową wizję swojej przyszłości. Podejmując się roli matki poprzez obowiązki i problemy szybciej wkraczają w świat dorosłych, tym samym skracają sobie beztroski młodzieńczy okres w życiu [Skowrońska-Zbierchowska 2010].

Doświadczenie 'zdarzenia krytyczne' sięga bowiem, jak już zostało zaznaczone, swoimi konsekwencjami w przyszłość. Nic już nie będzie takie jak wcześniej. Kobieta, która straciła dziecko, jak zauważa Piotr Krakowiak, w pewnym sensie straciła również swoją przyszłość. W przypadku zbyt wczesnego wejścia w macierzyństwo młoda dziewczyna musi zrezygnować z życia nastolatki i zmienić wizję swojej przyszłości. Dziewczęta dotkliwie to zauważają zwykle dopiero po narodzinach dziecka, tęskniąc za utraconym beztroskim życiem nastolatki. Jednocześnie trud łączenia roli matki z rolą uczennicy, pracownika czy partnerki/żony w tak młodym wieku może skutkować wieloma utrudnieniami i komplikacjami w codziennym funkcjonowaniu bezpośrednio po urodzeniu dziecka, ale również w przyszłości, gdy dochodzi do nawarstwiania się problemów, wynikających m.in. ze ubożenia, niższego wykształcenia, rozpadu związku itp. [Izdebski, Niemiec, Wąż 2010; Bidzan 2007]. Problemy nastoletnich matek w różnych sferach życia nie kończą się wraz z uzyskaniem pełnoletniości czy nawet przekroczeniem 20 roku życia, lecz często trwają dużo dłużej. Podobnie nie przestaje się być matką w sytuacji, kiedy dziecko zmarło w trakcie ciąży lub tuż po narodzeniu, pozostaje się nią również po zakończeniu żałoby. Macierzyństwa utraconego doświadcza się nawet po urodzeniu kolejnego dziecka.

Wreszcie czas jest niejako miernikiem zachodzących zmian. Potrzeba czasu na dojrzwianie do każdego macierzyństwa, a w szczególności do dwóch opisanych typów, na odnalezienie się w nowej sytuacji w swoim życiu – zarówno po przedwczesnym pojawieniu się w nim dziecka, jak i po jego stracie.

Aspekt społeczny

Kobiety, które doświadczają opisywanych typów macierzyństwa, zazwyczaj nie są same, żyją w rodzinach, mają przyjaciół, funkcjonują w różnych grupach i społecznościach. Część z nich otrzymuje wsparcie od najbliższych osób – materialne, emocjonalne czy instrumentalne – w zależności od możliwości bliskich. Problem jednak w tym, że analizowane wydarzenia dotyczą te bliskie osoby na tyle mocno, że często nie są one w stanie wspierać matki należycie, szczególnie na początku, a czasami również przez dłuższy czas. Nieplanowaną ciążę córki rodzice zwykle przyjmują z szokiem, również dla nich jest to doświadczenie kryzysowe [Skowrońska-Zbierzchowska 2010; Izdebski, Niemiec, Wąż 2010; Bidzan 2007], podobnie w przypadku śmierci dziecka w rodzinie stratę odczuwa każdy jej członek. Rodzina często nie jest przygotowana do udzielenia pomocy matce, a wręcz sama tej pomocy potrzebuje [Krakowiak 2007].

Społeczeństwo zdaje się nie dostrzegać, a nawet w pewnym stopniu nie akceptować omówionych typów macierzyństwa. Strata dziecka przez kobietę, zwłaszcza w przypadku poronienia lub śmierci okołoporodowej, jest zwykle tematem

tabu. Ludzie nie wiedzą czy i jak okazywać wsparcie matkom w tej sytuacji. W społeczeństwie funkcjonuje wiele stereotypów na temat przeżywania żałoby, co sprawia, że osoby chcące pomóc, pocieszyć, często nieświadomie ranią matki po stracie dziecka (np. mówiąc „Nie martw się, możesz mieć kolejne dziecko” czy „Czas leczy rany”) [Nowak 2009, s. 46].

Nieco lepiej przedstawia się sytuacja nastoletnich i niepełnoletnich matek. Cięża nastolatki nie wywołuje obecnie takiego zdziwienia i szoku jak 20–30 lat temu. Ciężarne dziewczęta i nastoletnie mamy mogą kontynuować naukę w szkole i nie są (przynajmniej na poziomie prawa) dyskryminowane z powodu przedwczesnego macierzyństwa. Jednak społeczny odbiór ich sytuacji jest często ambiwalentny lub wręcz negatywny. Nastoletnie matki, odróżniając się od swoich rówieśniczek, mogą czuć się niezrozumiane, niedoceniane, wyśmiewane, czasem wręcz stygmatyzowane. Niestety zdarza się, jak wykazały m.in. badania A. Skowrońskiej-Zbierchowskiej, że w ten sposób są one traktowane przez nauczycieli, lekarzy czy innych profesjonalistów, którzy powinni prezentować zachowania wzorcowe [Skowrońska-Zbierchowska 2010].

Zakończenie

W niniejszym artykule przedstawiono analizę straty dziecka i przedwczesnego zostania matką jako krytycznych, niepunktualnych wydarzeń w życiu kobiety. Uwzględniając trzy wymiary doświadczanych wydarzeń (dezintegracyjny, temporalny i społeczny), wskazano na cechy wspólne doświadczeń nastoletnich matek i matek po stracie dziecka. Przeżywanie śmierci dziecka wiąże się dla kobiety ze stratą wyobrażeń o życiu z dzieckiem i byciu jego matką, natomiast w przypadku nastolatki strata dotyczy własnego dzieciństwa, terażniejszości życia nastolatki oraz dotychczasowej wizji przyszłości. W obu przypadkach traumatyczność i niepunktualność doświadczonych wydarzeń wymaga czasu na przyzwyczajenie się do funkcjonowania w nowej sytuacji, wypełniania nowej/innej roli. Natomiast w aspekcie społecznym zwróciliśmy uwagę na wyraźne bagatelizowanie i niedostrzeżenie przez otoczenie znaczenia i traumatyczności opisywanych przeżyć w życiu kobiet. Tak wyjątkowe i trudne doświadczenia wymagają większej uwagi i wrażliwości ze strony społeczeństwa.

Tymczasem matki nie zawsze mogą liczyć na pomoc najbliższych krewnych czy przyjaciół. Zresztą należy pamiętać, że oni również są uwikłani w doświadczenie krytycznego wydarzenia. Ze względu na ograniczenia i trudności w udzielaniu wsparcia przez osoby bliskie, niezbędna okazuje się pomoc specjalistów. W wielu przypadkach uzasadnione wydaje się organizowanie zewnętrznego

wsparcia społecznego nie tylko dla matek, ale również dla ich rodzin [Skowrońska-Zbierchowska 2010, s. 108–115]⁶.

Podjęmowane obecnie w Polsce działania wspierające, kierowane do opisywanej grupy matek, mają niestety charakter jedynie incydentalny, doraźny i niesystemowy; tymczasem niezbędne wydają się właśnie działania systemowe. Niewątpliwie potrzebna jest również edukacja, kierowana do szerszych grup społecznych, a zwłaszcza do wspomnianych lekarzy i pedagogów, w zakresie podejścia do nastoletnich matek i kobiet po stracie, która będzie polegała nie tylko na przekazywaniu wiedzy, ale przede wszystkim na kształtowaniu pożądanych społecznie postaw i zachowań oraz uwrażliwianiu na problemy opisywanych matek.

Bibliografia

- Barton-Smoczyńska I. (2010), *Adaptacja kobiet po śmierci dziecka poczętego* [w:] *Poronienie. Zrozumieć rodziców po stracie*, red. C. Klahs, „W drodze”, Poznań.
- Bidzan M. (2007), *Nastoletnie matki: psychologiczne aspekty ciąży, porodu i połogu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Brzezińska A. (2000), *Spoleczna psychologia rozwoju*, Scholar, Warszawa.
- Brzezińska A. (2003), *Wydarzenia punktualne i niepunktualne w okresie dzieciństwa i dorastania*, „Remedium”, nr 12(130).
- Budrowska B. (2000), *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, FUNNA, Wrocław.
- Farnicka M. (2011), *Przemiany realizacji zadań rozwojowych : ewolucja czy rewolucja?*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Filipp S.H. (red.) (1990), *Kritische Lebensereignisse*, Urban und Schwarzenberg, München.
- Havighurst J. (1953), *Human development and education*, New York.
- Herbert M. (2005), *Żałoba w rodzinie*, przeł. M. Gajdzińska, Wydawnictwo GWP, Gdańsk.
- Holmes T.H, Rahe R.M. (1967), *The social readjustment rating scale*, „Journal of Psychosomatic Research”, nr 1.
- Izdebski Z., Niemiec T., Wąż K. (red.) (2011), *(Zbyt) młodzi rodzice*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.
- Krakowiak P. (2007), *Strata, osierocenie i żałoba. Poradnik dla pomagających i dla osób w żałobie*, Via Medica, Gdańsk.
- Kuryś K. (2010), *Urodzenie pierwszego dziecka jako wydarzenie krytyczne w życiu kobiet i mężczyzn*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Liberańska H., Malina A. (red.) (2011), *Wybrane osobowościowe determinanty wartościowania zadań związanych z małżeństwem i rodziną we wczesnej dorosłości* [w:] *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin*, Difin, Warszawa.

⁶ Wskazują na to między innymi wyniki badań A. Skowrońskiej-Zbierchowskiej, które pokazały, że rodzaj i jakość wsparcia otrzymywanego przez nastoletnie matki od ich rodziców zwykle była niewystarczająca. Ciągłe brakuje stałej sieci wsparcia dla nastoletnich matek oraz matek po stracie dziecka.

- Newman B.M., Newman P.R. (1979), *Development through life. A psychosocial approach*, Dorsey Press, Homewood.
- Nowak K. (2009), *Czynniki utrudniające przebieg procesu żałoby* [w:] *Psychologiczne aspekty doświadczenia żałoby*, red. S. Steuden, S. Tucholska, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Pilecka B. (2004), *Kryzys psychologiczny. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Rocznik Demograficzny 2011* (2012), GUS, Warszawa, GUS, Warszawa, tab. 76(102).
- Rocznik Demograficzny 2012* (2013), tab. 70, www.stat.gov.pl [dostęp: 10.01.2014].
- Sanders C. (2001), *Jak przeżyć stratę dziecka. Powrót nadziei*, przeł. E. Knoll, GWP, Gdańsk.
- Sęk H. (1991), *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne* [w:] *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Skowrońska A. (2008), *Rodzicielstwo nastolatków życiowym sukcesem czy porażką? Subiektywne znaczenie wczesnego macierzyństwa i ojcostwa (doniesienia z badań)* [w:] *Miłość, wierność uczciwość na rozstajach współczesności. Kształty rodziny współczesnej*, red. W. Muszyński, E. Sikora, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Skowrońska-Zbierchowska A. (2010), *Doświadczenia małoletnich rodziców. Aspekty socjopedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Sugarman L. (1986), *Life-span development. Concepts, theories and interventions*, Methuen, London–New York.
- Szukalski P. (2011), *Nastoletnie macierzyństwo we współczesnej Polsce*, „Polityka Społeczna”, nr 1.
- Teusz G. (2002), *Koncepcje krytycznych wydarzeń życiowych na tle transakcyjnej teorii stresu R.S. Lazarusa*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 2(18).
- Więclawska A. (2005), *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu: diagnoza stanu kompetencji*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych* (1996), wybór i oprac. W. Badura-Madej, Interart, Warszawa.